УДК 883: 398.8 (477)

ОБРАЗ УКРАЇНИ-МАТЕРІ В ІСТОРИЧНИХ ПІСНЯХ

Колоколова Т.М., здобувач

Запорізький державний університет

Простеження культурно-історичної та семантичної парадигми трансформацій образу України-матері в історичних піснях, варіанти зіставлень, аналогій, тотожностей, різновидів фольклорного та літературного паралелізму дають підстави стверджувати, що хоч і зміст, і форми висвітлення надто розмаїті, однак саме історія, народ, природа України виступають у різних контекстах як домінанти.

Образ України має не тільки певне міфічне, тобто колективно усвідомлене й символічно закодоване звучання, але й глибокий психічний резонанс. Тобто тут наявні двоосновні і взаємопов'язані аспекти – міфопоетичний і психологічний.

Багатопланове висвітлення образу України, його частотність обумовлені жанрово-видовою належністю історичних пісень, які є контрапунктом лірики та епіки.

Тематично найпрямішим і психологічно найпростішим виявом "оживленого" [4,251] уособлення України є образ матері. Тут наявний перехід загального в окреме, надання конкретно-індивідуальних рис. В історичних піснях найчастіше зустрічаємо зображення матері як старої, сивої: "*стара ненька*" ("За річкою вогні горять"), "*сива голубка*" ("Оврамиха, стара мати, а три сини мала"), "*соколиха-мати*" ("Соколоньку-синоньку, чини мою волю"), "*ненька-рідненька*" ("Пишний, гордий, славний паничу"). Це порівняння – не просто згадка про вік. Генетично закладене у підсвідомості поняття вічності, нескінченності існування світу дозволяє провести паралель у зіставленні образу України і матері, а далі - й їх органічному поєднанні, переплавленні. У пісні "Гей, на біду, на горе" козак у відповідь на питання, чи є в нього батько-мати, говорить:

Ой, є в мене родина –

Уся Україна,

Та доведеться сіромасі

Без помочі загинуть. [3,215]

Цей образ-персонаж несе суто індивідуальне і суто універсальне навантаження. Переходячи від окремого, одиничного в загальне, ціле, він набуває іншого, ширшого значення. І тема захисту, збереження рідної домівки переходить у тему захисту рідного краю, вони синкретично поєднуються.

Найдавніші історичні пісні сповнені патріотичними почуттями любові до своєї батьківщини, вони відбивають "глибокий драматизм життя, породжений руїнницькими нападами загарбників" [2,121], найскладніші, найтрагічніші життєві, психологічні колізії, велике горе батьків, на очах яких завойовники по-звірячому знищують дітей, палять оселі і женуть полонених.

Спектр алюзій функціонально розширено в сумній картині полонення татарами красуні, доньки безпомічного старенького батька, у пісні про волиночку:

Вернися, батеньку, вернися, рідненький!

Вже ж мене не однімеш, і сам, старенький, загинеш.

Занесеш голову на чужу сторону,

Занесеш очиці на турецькі гряниці! [3,222]

Структура висвітлення образу України багатопланова, багатовимірна. Вона охоплює всі аспекти буття людини – від психологічного до чуттєво-емоційного. Засоби наділення природи анімізмом, персоніфікації образу червоної калини, яка символізує батьківщину, слугують глибокому розкриттю становища поневоленої України, уболівання народу за її долю:

А ми ж тую червону калину,

Гей, гей, та піднімемо;

А ми ж свою славну Україну,

Гей, гей, та розвеселимо! [3,123]

Образ калини увиразнює містичність концепції національного буття, народних ідеалів. Переходячи від зорового, чуттєвого сприйняття до емоційного наповнення, модель образу набуває різних сюжетно-мотиваційних планів і композиційних розгортань:

Ой не розвивайся, ти, зелений дубе,

Бо на завтра мороз буде.

Ой не розвивайся, червона калино,

Бо за тебе, червона калино, не один тут загине

(“Ой все лужком, та все бережком”) [3,436]

Крім образу калини, у деяких історичних піснях знаходимо символічну паралель у зображенні поневоленої батьківщини зеленою дібровою, якою йдуть вороги:

“Зеленая дубравонька,

Чого рано зашуміла?”

“Ой як же мні не шуміці,

Через мене татари йдуть,

Шабельками голоє тнуць,

Везуть волиночку,

Молодую україночку…” [3,265]

“Без верби й калини нема України” – каже образне народне слово. Образ України асоціюється з образом верби, що є символом рідного краю, краси:

Стоять верби кінець греблі,

Ними вітер колише,

Гей, там мій син Морозенко

До матінки листа пише [3,255]

(“Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче”)

З образом берези пов’язана поетизація краси, здоров’я та засудження жорстокості. Діалогічна форма викладу поглиблює психологізм твору:

Ой у лузі, у лузі береза стояла,

А на тій березі зозуля кувала.

Питалася зозуля в тієї берези:

“Ой березонько, та чого ж ти не зелененька?”

“Ой як же я маю зеленою бути,

Коли підо мною татари стояли?”

(“Ой у лузі, у лузі”) [3,156]

Емоційне навантаження цих символів трагічне. “*Калина на могилі козака*” – туга, символ скорботи (“Ой вийду я на могилу”), “*похилений явір*” – сердечні переживання (“Стоїть явір над водою”), “*біла береза в полі*” – одинока смерть (“Ой у полі жито”).

Можна констатувати, що символ дерева як символ України, досить часто зустрічаючись у багатьох історичних піснях, виражає ліро-епічні настрої, зосереджує почуття, пристрасті, хвилювання. Визнання незалежного начала, душі в рослині диктувалося прагненням через діткнення до зовнішньої форми сягнути і суті зображуваного. У цьому знаходимо відлуння віри в те, що існує кревна спорідненість між людьми і певними рослинами, які вважалися родоначальниками й захисниками роду, племені (тотемізм).

Будучи носієм народної пам’яті, художньо освоюючи екзистенційні явища, історична пісня має лейтмотивні, наскрізні образи, що поєднують у собі два аспекти – психологічний і колективний, культурний. Психологічний аспект, торкаючись найпотаємніших струн людської психіки, переходить до чуттєво-емоційного, що дає змогу виявити цілу гаму людських почуттів. І все це виливається в народному слові, де сконденсовано мислительний і емоційний досвід усіх попередніх поколінь, динаміку

образності, народнопоетичні засоби інтимізації, максимальне зосередження уваги на певній якості чи деталі зображуваного, морально-ціннісну орієнтацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Героїчний епос українського народу: Хрестоматія. – К.: Либідь, 1993. – 260 с.
2. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Д. Українська народнопоетична творчість. – К.: Вища школа, 1983. – 360 с.
3. Історичні пісні. – К.: Музична Україна, 1971. – 611 с.
4. Ткаченко А.О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). - К.: Правда Ярославичів, 1997. – 367 с.
5. Іваннікова Л.І. Пісні про зруйнування Січі в записах Якова Новицького // Народна творчість та етнографія. – 1993. - № 3. – С. 53-59.
6. Терлецький В. У Глухові, у городі (З життєпису історичних пісень XVIII ст. та оспіваної в них столиці Гетьманщини) // Народна творчість та етнографія. – 1995. - № 2-3. – С. 84-89.